

Železniční koridor versus poslední louky (střet za peníze EU)

Pavel Kovář

Stav, v jakém se nacházejí přirozené a polopřirozené ekosystémy, v jaké jsou vzájemné konfiguraci, propojenosti a plošném zastoupení v území, je klíčový všude, ale snad nejvíce v hydrologicky cenných areálech. Patří mezi ně pramenné oblasti a na našem území musíme v jejich rámci věnovat maximální pozornost linii hlavního evropského rozvodí, které střední Evropou prochází. Střecha Evropy se klikatí přibližně mezi historicky českým a moravsko-slezským územím. V severovýchodní části (Živa 1998, 2: 92) je tato hranice mezi vodami odtékajícími do Severního moře a vodami spěchajícími do moře Černého protknuta železničním koridorem, který představuje stěžejní dopravní spojnici na ose severozápad — jihovýchod Evropy. Jde o tradiční víceliniově fungující území průsečíků početných komunikačních spojů: byly tu přirozené migrační cesty rostlin a zvířat, obchodní a pašerácké stezky, opakovaně se vynořuje např. projekt průplavu, jenž by překlenul bariéru mezi povodími...

V českomoravském mezihoří pramení říčka Třebovka odvádějící vody do Tiché Orlice a odtud do Labe, pod Králickým Sněžníkem zase Třebůvka jako přítok Moravy, a tedy zdroj vody pro Dunaj. „Chudý kraj“ Maxe Švabinského se sice vyhnul nadměrné explozi turistiky, nicméně všechny typy devastací změn, jaké působí na krajinu víceméně rovnoměrně v celé Evropě, lze pozorovat i zde. Navzdory tomu tu ještě můžeme nalézt ucelené a rozměrné komplexy či katény (= sledy půd a fytocenóz odpovídající podmínkám reliéfu) funkčních biotopů, jejichž zachování nabývá na významu z hlediska celkové hodnoty krajiny. Patřil mezi ně také rozlehlý areál luk, zčásti nivních, zčásti svahových s dosahem na kulminaci část tzv. Kozlovského hřbetu (táhne se souběžně s nivou Třebovky mezi Ústím nad Orlicí a Českou Třebovou). Mozaika doposud převážně sečí obhospodařovaných (a tudíž druhově bohatých) luk zahrnovala jak mokřadní, tak mezické až subxerické typy, jak oligotrofní ve zrašelinělých polohách, tak úživné porosty díky slínovcovému podloží ve svažitém terénu. Nadmořská výška nivy náležící do katastrálního území

obce Dlouhá Třebová je ca 380 m, travnaté svahy vybíhají kolem pahorku Hůra (427 m n. m.) západním směrem ke kótě Zacharovce (438 m n. m.).

V r. 2000 požádal jeden z předních protagonistů výzkumu evropské vegetace, prof. J. S. Rodwell z univerzity v Lancasteru (Velká Británie) spřízněná pracoviště, hlavně univerzity v evropských státech, o spolupráci na knize, která by se soustředila na shromáždění údajů o dosud zachovalých velkých lučních komplexech, jež jsou využívány tradičním způsobem a zároveň sehraávají roli genových bank s vysokou biodiverzitou a přitom jsou neocenitelnými rezervoáry ekologických funkcí včetně vodohospodářských. Z našeho teritoria bylo navrženo několik lokalit. Mezi jinými také výše popsany luční komplex u Dlouhé Třebové, jehož rozloha, byť s přerušením železničním náspem, činí přibližně 1 km². Sekvence travinných ekosystémů tvoří plynulý gradient od osy údolí, tj. řeky Třebovky, napříč plochou nivou, pak zvolna až nakonec strmě stoupá návrším přilehlého hřbetu k obcím Přívratu a Retové až do vrcholových partií. Podobný fenomén

s takovou rozmanitostí lučních společenstev nenajdeme široko daleko, přičemž údaje ze 70. let 20. stol. zde dokládají vzácné a ochránářsky cenné typy společenstev, z nichž sice zbyly už jen fragmenty, ale řízenou obnovou by je bylo možné restaurovat.

Příkladem takového záznamu (asociace *Valeriano dioicae*-*Caricetum davallianae*) může být výsek poblíž železničního náspu v těsné blízkosti viaduktu na staré trati (nyní v likvidaci):

kozlík dvoudomý (*Valeriana dioica*) 3+, ostříce Davallova (*Carex davalliana*) 4, o. prosova (*C. panicea*) 1, o. přibuzná (*C. appropinquata*) +, o. ježatá (*C. echinata*) +, o. žlutá (*C. flava*) +, o. bledavá (*C. pallens*) r, o. chabá (*C. flacca*) r, o. zaječí (*C. leporina*) r, o. liščí (*C. vulpina*) r, o. ostrá (*C. acutiformis*) r, suchopýr úzkolistý (*Eriophorum angustifolium*) 1, violka bahenní (*Viola palustris*) r, tolije bahenní (*Parnassia palustris*) +, prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) r, čertkus luční (*Succisa pratensis*) r, škarda bažinná (*Crepis paludosa*) 1, š. čertkusolistá (*C. succisifolia*) r, skřípina lesní (*Scirpus sylvaticus*) +, pcháč potoční (*Cirsium rivulare*) +, p. zelinový (*C. oleraceum*) +, krvavec toten (*Sanguisorba officinalis*) +, přeslička bahenní (*Equisetum palustre*) 3, blatouch bahenní (*Calltha palustris*) 1, vrbovka malokvětá (*Epilobium parviflorum*) r, lipnice obecná (*Poa trivialis*) +, zběhovec plazivý (*Ajuga reptans*) +, mochna nátržník (*Potentilla erecta*) r, řehišnice jarní (*Cardamine pratensis*) +, kuklík potoční (*Geum rivale* +, medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*) +, kohoutek luční (*Lychnis flos-cuculi*) +, třeslice prostřední (*Briza media*) +, rožec obecný (*Cerastium holosteoides*) r, tomka vonná (*Anthoxanthum odoratum*) +, bika mnohokvětá (*Luzula multiflora*) +, kostřava červená (*Festuca rubra*) +, černohlávek obecný (*Prunella vulgaris*) r, pryskyřník plazivý (*Ranunculus repens*) r, p. zlatožlutý (*R. auricomus*) r, štírovník močálový (*Lotus uliginosus*) r. Mechorosty: *Campyllum stellatum* 4, *Climacium dendroides* 2, *Mnium affine* +.

Pozn. Pro odhad pokryvnosti byla použita sedmičlenná Braunova-Blanquetova stupnice: r — jednotlivý výskyt, + — roztroušené, 1 — do 5 %, 2 — 5–24 %, 3 — 25–49 %, 4 — 50–74 %, 5 — 75–100 %.

Druhová bohatost společenstva (přes 40 druhů) ukazuje na jeho dobrý stav uprostřed mozaiky dalších (datum pořízení fytocenologického snímku, na ploše 5 × 5 m: 6. 6. 1975). S odstupem čtvrt století došlo k posunu v druhovém složení, zejména pro eutrofizaci prostředí (nárůst dusíku), a společenstva uvedeného typu byla zčásti nahrazena vysokobylinnými porosty zejména pcháčových luk, redukována ve floristickém složení a prostorově omezena na malé enklávy. Lze však předpokládat, že půdní semenná banka konzervuje alespoň po jistou dobu zdroj diaspor, který by při řízené změně ekologických podmínek mohl napomoci luční mozaiku restaurovat do stavu bližšího původnímu. I tak byla skladba luk na přelomu tisíciletí značně atraktivní. Uvedený příklad společenstva je ukázkou vodohospodářsky (retenčně) funkčního ekosystému, jaký je v prostoru evropského

Pohled od osy nivy — říčky Třebovky — přes stavbu nadjezdu do pokračujícího lučního svahu. Je patrné nešetrné rozdělení lučního komplexu stavbou přemostění





Kakost hnědý (Geranium phaeum) — karpatský prvek flóry pronikající do lučních společenstev východních Čech ♦ Pohled na nivní partii poničeného lučního komplexu u Dlouhé Třebové s téměř dokončenou estakádou, po níž pomalou jízdou již projíždějí vlaky (září 2003). Snímky P. Kováře

rozvodí žádoucí. V r. 2001 bylo napříč lučním komplexem (na vertikálním transektu) zaznamenáno ca 15 různých travinných společenstev na klasifikační úrovni asociací a je pravděpodobné, že při detailnějším průzkumu a vyhodnocení by se zjistil větší počet. Ten by mohl dále narůst při rozlišení podrobnější hladiny třídění — do subasociací (zejména u dobře probádaných, „velkých“ asociací, jako jsou *Arrhenatheretum elatioris*, případně *Trifolium-Festucetum rubrae*, *Alopecuretum pratensis*, *Sanguisorbo-Festucetum*, *Holcetum lanati*, *Carietum gracilis* ad.). Při sružení zjištěných jednotek do ekologicky vyhraněných vyšších syntaxonů — svazů shledáme výrazný indikační rozptyl ve vztahu k ekologickým podmínkám: sv. *Caricion gracilis* (vysokoostřicové mezotrofní mokřady s kolísající hladinou podzemní vody), *C. rostratae* (vysokoostřicové oligotrofní mokřady s průsakem vody podél příkopů nebo pramenišť), *C. fuscae* a *C. davallianae* (nízkoostřicové mokřady na mělkých zrašelinělých půdách, v prvním případě acidofilní, v druhém bazofilní ve vztahu k podloží), *Molinion coeruleae* (vysokobylinné nehojené vlhkomylné trávníky), *Alopecurion pratensis* (vysokostébelné úživné louky), *Arrhenatherion elatioris* (vysokostébelné mezické louky), *Calthion* (vysokobylinné úživné porosty), *Bromion* (trávníky na výsušných svahových půdách), *Cynosurion* (trávníky sešlapávané nebo pasené na svazích). Součet rostlinných druhů v celém lučním komplexu jde do stovek; chráněných či ohrožených druhů zahrnuje desítky (několik jich najdeme i v uvedeném fytocenologickém snímku).

To vše budiž řečeno v kontextu zvýšené pozornosti k ekologickým hlediskům při nadcházejícím vstupu ČR do Evropské unie, kdy probíhá implementace příslušné legislativy do našeho právního systému, již třetím rokem u nás běží celoevropský program mapování biotopů Natura 2000 a všechny investiční projekty v krajině mají přesně



vymezená pravidla „spouštění“ včetně zákonem daných expertíz a zapojení občanů do rozhodování před jejich započítím.

Evropská unie ovšem ze svých fondů (doposud zejména PHARE) financuje i stavební díla, mezi něž patří také modernizace železničního koridoru na trase Praha–Česká Třebová a dále. Rychlovlaky by tudy měly jezdit běžně rychlostí 120–160 km/hod. a tudíž je snaha vyrovnat úseky v kopcovité krajině (nejčastěji právě v oblasti přestupu evropského rozvodí) tak, aby zrychlení bylo dosažitelné. Právě na tuto filozofii doplatil jeden z největších zbylých komplexů luk ve východních Čechách, o němž tu hovořím. Starý úsek železniční tratě u Dlouhé Třebové v táhlém oblouku kopíroval terén tak, že se vyhnul aluviální části komplexu. Nový projekt napřímení trati ji nalinkoval napříč sníženinou nivy, přičemž vznikla na místní poměry gigantická konstrukce „přemostění“ terénní deprese se zapuštěnou řadou železobetonových pylů do nestabilního podloží (zhruba před 100 lety zde část nivy vyplňovaly rybníky, jejichž pozdějším zazemněním vznikly vlhké louky). Zásah si logicky vyžádal rozsáhlé terénní úpravy v okolí několik set metrů dlouhého nadjezdu, který se před vjezdem do intravilánu České Třebové opět napojuje na starou trať. Stavba trvá od r. 2002 a na podzim r. 2003 dosud nebyly povrchové úpravy dokončeny (vlaky zde však již pomalu projíždějí). Nejrozsáhlejší postih bagrováním a přesuny hmot zeminy je právě v těch partiích lučního komplexu, který zahrnoval fytocenologicky, ekologicky i ochranně nejvzácnější vegetační komponenty. Hlavní narušení celkové hodnoty tkví však ve fragmentaci původně rozlehlého a ekosystémově propojeného celku. Kromě stínící stavby kolejového nadjezdu (estakády) přibýly nové kamenobetonové kanály drénující vodu a pojezdové asfaltové komunikace. Dá se očekávat, že odpady odhazované nedisciplinovanými pasažéry z oken projíždějících vlaků se budou hromadit podél nadjezdu dole v loukách.

Další „vedlejší produkt“ stavby spočívá v odvozu obrovských kvant skryté zeminy těžkými vozidly po místní asfaltové silnici přes návrší Zacharovce do horní části potůčného údolí u obce Přívrat, kde vzniká rozlehlá navážka v předpolí lesa (pro obec poskytnutí těchto pozemků k dispozici

stavbě za úplatu znamená jistě profit, navíc by zničená přístupová silnice měla být po ukončení stavby investorem renovována). Navezené jily — pokud nebudou operativně a účinně zpevněny včetně použití výsadby dřevin — budou povrchovým splachem zákonitě transportovány obloukovitou terénní depresí směrem ke stejnému místu, odkud je odvezli, přičemž eventuální přívalové srážky mohou po trase lesního zářezu souběžného se silnicí natropit nárazové škody. Běžnému divákovi se chtít nechtít musí vloudit myšlenka na spornou efektivitu vynakládání prostředků — počínaje otázkou, zda byla nezbytná nákladná akce v místě, kde před staničním uzlem Česká Třebová příjezdové vlaky začínají zpomalovat, a odjezdové před ohybem tratě z jihu na západ před Ústím nad Orlicí pravděpodobně ani nestačí zrychlit. Otázkou zůstávají samozřejmě bezpečnostní a ekologické aspekty. České dráhy patrně proinvestováním evropské dotace profitovaly: o tom svědčí i levné pracovní síly z východu, které stavební práce realizovaly. Evropská unie však souběžně vynakládá stejně velké peníze na zachování a management přírodních složek — právě takových, jako byly v tomto případě za jiné peníze zničeny. Zatím ještě v EU nejsme — ovšem kdyby došlo na evropské kontrolní mechanismy všímající si legislativních nástrojů a realizačních procedur, mohlo by se docela dobře stát, že bychom finance mohli vrátit s pokutou navíc. V této chvíli je to sice jen spekulativní odhad, ale zároveň také upozornění na předběžnou zkušenost, které by si měli více všimnout jak občanské aktivity, tak orgány samosprávy kdekoli u nás.

Profesor Rodwell tedy ve své knize popisované místo s obdivuhodným ekologickým bohatstvím zachovalých luk mít nebude. Pro farmáře, krajinné architekty a další evropské uživatele jako lokalita ke srovnání s řadou jiných proto nebude existovat. Stroji upravenou krajinu mezihoří budou pasažéři vnímat jen z rychlíku. Je asi pochopitelné, že lidem v chudém kraji jde především o chleba tohoto dne, týdne, měsíce. Jakou pověst a jaký obyvatelný prostor v evropském kontextu zdědí potomci, o to je tu zatím — kromě roztráštěných aktivit několika konfesních spolků — zcela nevýznamný zájem.